

Надежда Јовановић

ЂУРО СТРУГАР

(Прилог биографији)

У историографији немамо много радова или прилога у којима би била приказана револуционарна делатност Ђура Стругара. То су углавном кратки биографски написи у зборницима народних хероја Југославије и Србије, новинарски написи са описом хапшења и држања на полицији, неки појединачни детаљи у објављеним сећањима или у едицијама о НОП у Београду.¹

У тим написима не налазимо низ значајних података из Стругарове биографије, као што су — конкретна задужења која је имао као члан партијских форума (Покрајинског комитета КПЈ за Србију, Окружног комитета КПЈ за београдски округ), дан хапшења у септембру 1941. године, како и где је погинуо (да ли је стрељан или је умро под мукама у Гестапоу).

Свесни да и уз најбоље жеље не можемо попунити све празнине, тежили смо да дамо што више нових података, да по могућности поткрепимо документима поједине моменте из биографије Ђура Стругара, исправимо нетачности. У тежњи да допринесемо бољем упознавању његовог живота и револуционарне делатности, тражили смо грађу у постојећој документацији, у не објављеним сећањима Ђурових пријатеља и сабораца, обратили

¹ Зборник народних хероја Југославије, Београд 1957, стр. 753—754; Народни хероји Србије, Београд 1951, стр. 34; Војна енциклопедија, Београд 1967, стр. 291; Бранко Драшковић, Ђуро Стругар, Ликови револуције, Београд 1966, стр. 203—209; др Јован Марјановић, Београд, Београд 1964, стр. 44—45, 91, 168, 171—172; др Јован Марјановић, Устанак и народноослободилачки покрет у Србији 1941, Београд 1963, стр. 45, 83, 94, 203, 204, 270; Тошо Тошковски, Хапшење Ђуре Стругара, Ко је Јанко Јанковић — југословенски Абел?, Вечерње новости, 27. X 1966, стр. 20; Спасеније Бабовић, Из првих дана народноослободилачке борбе у Београду, Годишњак града Београда, Београд 1961, књ. VIII, стр. 44—53; Вошко Ђуричковић, Сјећање на 27. март 1941, Годишњак града Београда, Београд 1961, књ. VIII, 60—61; Драган Марковић, Забрањени живот (Београд 1941—1944), Београд 1956, стр. 30; Ко-мунист, 15. X 1959.

смо се живим сведоцима — Ђуровим друговима.² Резултате до којих смо дошли не можемо сматрати коначним, а податке исцрпним, јер недостаје ниж важних докумената, који би омогућили да се напише једна озбиљна и научно документована биографија не само Ђура Стругара него и многих других револуционара и активиста радничког покрета и револуције.

У Стругаровом животу оцртавају се три главна периода:

Први обухвата детињство и године школовања у цетињској гимназији (до јула 1932), када се као млад човек сукобљава са првим тешкоћама и упознаје социјалну неправду, бори се за знање и равноправан положај међу својим вршњацима. Већ тада свесно се опредељује у политичком погледу на борбу против постојећег режима;

Други период почиње од времена уписа на Правни факултет Београдског универзитета (септембар 1932) и траје до априла 1941. године. У том периоду Ђуро Стругар се укључује у студентски напредни покрет, постаје члан КПЈ, активно учествује у раду београдске партијске организације и постаје члан њеног месног руководства. Пред крај овог периода постаје и члан Окружног комитета КПЈ за београдски округ, а нешто касније и члан Покрајинског комитета КПЈ за Србију;

Трећи период траје сасвим кратко време, али је веома значајан, како за Ђура Стругара тако и за историју Београда у коме делује. Он почиње крајем априла и завршава се другом половином септембра 1941. године и његовом херојском смрћу. У то време Ђуро Стругар је један од организатора и руководиоца устанка у Србији и покрета отпора у окупираном Београду.

Ђуро Стругар се родио у сиромашној породици црногорског сељака Петра Стругара. Детињство је провео у свом родном селу, у Метризима, у Доњем Цеклину. Ђуро је био најстарији од шесторо деце, после оца други човек у породици. Од малих ногу упознао је сељачки посао, помажући оцу у колању кукуруза, сечењу дрва, орању, итд.

Основну школу је похађао у селу Рваши. Године 1923. завршио је трећи по успеху у разреду.³ После завршетка основне школе Ђуро се са родитељима пресељава у село Мрацеље, где су живела браћа Ђурове мајке. Са братом од ујака Јовом Јанковићем, Ђуро одлази на школовање у цетињску гимназију. Нова средина, тешко материјално стање, прилагођавање новом животу без родитељске неге — условили су да Ђуро губи једну годину и

² Овом приликом захваљујем свима друговима који су ми пружили могућност да дођем до нових података о Ђуру Стругару. Посебно захваљујем друговима Блажу Јанковићу, Јову Јанковићу, Милици Сариф-Вукмановић, Светозару Вукмановићу-Темпу, Спасенији Бабовић, Воју Николићу, Владу Поповићу, Стеву С. Стругару, Миловану Ђиласу, Милинку Ђуровићу, Александру Ранковићу, Филипу Вајковићу и др.

³ Из усменог казивања Блажа Јанковића аутору 20. јануара 1971 (у даљем тексту: Из разговора са Блажом Јанковићем).

тек следеће, 1924, постаје гимназијалац. Са Јовом станује у Доброском Селу испод Белведера, у породици Каваја. Они плаћају 120—130 динара месечно кирију. Сваке суботе Ђуро и Јово су одлазили кући, 18—19 километара од Цетиња. Мајке су им пе-кле кукурузни хлеб, спремале по мало укљева „сира, сланине, нешто меса и др. Враћајући се у недељу на Цетиње, дечаци су на леђима носили торбице с храном, коју су држали изнад огњишта у кући где су становали.⁴

Ђуро се, по казивању његових другова, није стидео свог сиромаштва, али је волео да буде чист, да негове кошуље и панталоне, које му је стриц послао из Америке, буду опране и испеглане.

О карактеру Ђуровом говори и то што је увек био спреман да се побије са сваким који би њега или његовог друга увредио или понизио, никада није попустио у одбрани свог достојанства, а често је и сам заметао кавге. Пошто физички није био јак, често су га спасавали од батина снажнији Јово и Блажо.⁵ Био је ведар, увек спреман на шалу и игру. Често се појављивао међу друговима са сјајем у очима и веселим узвиком, започињао игру или причао о прочитаној књизи. Био је правдољубив, упоран у савлађивању тешкоћа, самосталан у судовима, начитан. Због свега тога постао је омиљен међу друговима. Од своје петнаесте године Ђуро се већ одликовао оним цртама карактера које су касније постале његова врлина: самосталност у доношењу одлука, чврстина карактера, осећање другарства, спремност да се нађе другу при руци када му је најпотребнији, присност и једноставност у односима са другима, скромност и несебичност. Био је веома упоран у савлађивању знања. Његови писмени састави били су међу најбољима у разреду. Мада је више волео хуманитарне предмете (књижевност, историју, језик), у вишим разредима гимназије посвећивао је већу пажњу и природним наукама и спадао је међу најбоље ђаке.⁶

Омиљени писци Ђурови, поред Његоша, чији је „Горски вијенац“ знао скоро напамет, и српских писаца, били су руски писци Лав Толстој, Достојевски, Тургенев, Чехов. Највише је волео да чита Максима Горког. Његов школски друг Јово Јанковић сећа се да је Ђуро, читајући Горког, често говорио: „Силни профит капитала пролетерски народ ствара“.⁷

У вишим разредима гимназије активно учествује у ђачким удружењима, као што су трезвењачка дружина „Слога“ и литерарна „Секрли“,⁸ почиње да чита марксистичку литературу у

⁴ Из усменог казивања Јова Јанковића аутору 24. јануара 1971. (у даљем тексту: Из разговора. . .); из разговора са Блажом Јанковићем.

⁵ Исто.

⁶ Бранко Драшковић, *Ђуро Стругар, Ликови револуције*, Београд 1966, књ. III, стр. 206—207; из разговора са Блажом Јанковићем.

⁷ Из разговора са Јовом Јанковићем

⁸ Бранко Драшковић, н. д., стр. 207.

издању Нолитовог „Белог медведа“, а друговима доноси и шапирографисану литературу, илегалну.⁹ Већ у гимназији постао је скојевац и сматрао себе комунистом. Заједно са осталим ђацима учествовао је у манифестацији на Цетињу поводом дочека студената Црногораца протераних 1931. године који су се истакли у студентским демонстрацијама против диктатуре.¹⁰ У гимназији се сукобљавао са појединим професорима, бранећи своје другове од неправедног става.¹¹ Године 1930. учествовао је са Јовом Јанковићем у штрајку радника који су били запослени код Хигијенског завода на засипању баруштине песком. Исто дана када су се запослили избио је штрајк. Јово и Ђуро су се прикључили штрајкачима, који су затевали повећање плата, мада су и сами због тога изгубили могућност да зараде коју пару.¹²

Тако се већ у средњој школи Ђуро укључује у друштвени живот гимназије, води прве дискусије, марксистички се образује и добија прва сазнања о социјалним разликама и неопходности активне борбе против неправде и неравноправности.

Испит зрелости полаже 20. јула 1932,¹³ као један од најбољих у разреду, а крајем септембра исте године са Блажом Јанковићем стиже у Београд.¹⁴ Двојица другова, са мало пара у џеповима и лаким коферчићима у рукама, обрела су се у великом граду, где је требало наћи стан, борити се за парче хлеба. Стан су нашли у дворишту једне куће у Улици Коче Капетана.¹⁵ Истог дана, када су стигли у Београд, Ђуро је предложио Блажу да нађу његовог рођака, познатог адвоката др Сава Стругара. Саво лепо прима двојицу младића и запошљава Ђура у својој канцеларији, коју је заједно са Милошем Царевићем држао у тадашњој Франкопанској улици (сада Ул. Генерала Жданова). Адвокатска канцеларија Сава Стругара, постала је прво место запошљења Ђура Стругара, као писара, што му је омогућило не само да опстане као студент него и да месечно одваја део средстава, који је слао оцу.¹⁶ У то време код Сава Стругара често су се сајали многи комунисти, а међу њима Иван Милутиновић, Милован Ђилас, Богдан Нововић и други. Сам Саво је током 30-тих година бранио комунисте пред Судом за заштиту државе и био познат као комунистички оријентисан човек. Ђуру је помагао у стручном уздизању, ставио му на располагање богату библиотеку, по-

⁹ Из разговора са Блажом Јанковићем; Из разговора са Владом Поповићем 5. III 1971.

¹⁰ Бранко Драшковић, н. д., стр. 207.

¹¹ Из разговора са Јовом Јанковићем.

¹² Исто.

¹³ Београдски универзитет, Правни факултет, Досије „Стругар П. Ђуро“ (у даљем тексту: Досије...).

¹⁴ Из разговора са Блажом Јанковићем.

¹⁵ Према сећању Блажа Јанковића, они су се хранили у једној кафани, узимајући за ручак свакодневно порцију цигерице за 4 динара и делећи је на два равна дела.

¹⁶ Податке о Саву Стругару саопштио је Блажо Јанковић.

везивао га са људима, установама итд.¹⁷ Мислим да без претеривања можемо рећи да улога коју је Саво Стругар одиграо у Ђуровом животу тих првих година учења на Универзитету није била мала, јер је Саво обезбедио Ђуру најнеопходније услове за опстанак у Београду, омогућио студирање на факултету, ослободивши га свакодневне борбе за парче хлеба.

На Правни факултет Београдског универзитета Ђуро се уписује 30. септембра 1932. године. У уписном листу који је он попунио, стоји да је рођен 9. маја 1912. у селу Метеризима, Зетска бановина, да му је отац земљорадник, да му је извор средстава очева помоћ. На питање о држављанству одговорио је да је југословенско, на питање које је националности — такође Југословен.¹⁸

Као студент Ђуро редовно полаже испите и завршава факултет са општом оценом добар (7,18).¹⁹ У првој години студија положио је шест испита, у другој пет, у трећој седам, у четвртој пет. Апсолвирао је као редовни студент 14. маја 1936, после седмог семестра.²⁰ Најбоље оцене је имао из народне економије, црквеног права, дипломатске историје и међународног и јавног права. Дипломирао је 29. октобра 1937. положивши дипломски испит из грађанског права пред комисијом која се састојала од професора Живојина Перића, Михаила Константиновића и Милана Бартоша.²¹

На Универзитету се Ђуро брзо укључује у напредни студентски покрет. Почетком 1933 године постаје члан Комунистичке омладинске организације на Правном факултету.²² Према подацима Јована Мариновића, који је 1933. године био члан КПЈ, Ђуро је те године радио у комунистичкој организацији на факултету заједно са Бранком Вукмановићем, Браном Јевремови-

¹⁷ Исто.

¹⁸ У досијеу Ђура Стругара стоји да је његов предмет заведен под бројем 9698 (Досије...). И касније, када је 4. јануара 1940. Ђуро попунио картон личних и службених података за Министарство војске и морнарице, у рубрици „Народност“ написао је: „Југословен“ (Историјска грађа Персоналне управе ЈНА за бившу Југославију. Картон личних и службених података официра, бр. 1724/642. Ђуро П. Стругар. (Овај Досије Стругара, заведен у јануару 1940. године, био је после окупације пренесен у Гестапо и има обележје „К“ црвеном оловком. У даљем тексту: Историјска грађа Персоналне управе ЈНА... Ђуре П. Стругара).

¹⁹ Досије.

²⁰ Досије. Семестрални лист Правног факултета. VII семестар (летњи) 1935—1936, од 14. V 1936.

²¹ Досије. Диплома је добила Милица Сарић. Издата је 15. XI 1937. Из разговора са Милицом Сарић-Вукмановић сазнали смо да су вероватно диплома, сведочанство о завршетку средње школе и крштеница Ђура Стругара нестали за време бомбардовања 1944. године.

²² Светозар Вукмановић-Темпо, *Резолуција која тече. Мемоари*. Београд, 1970. књ. I, стр. 31.

ћем, Јованом Мариновићем и другима.²³ О његовом активном учешћу у илегалном покрету сведочи и Светозар Вукмановић-Темпо, који је те године једно време становао заједно са Ђуром. Он је често дискутовао са Ђуром о положају у организацији, причао му о спроведеним акцијама, рамењивао са њим мишљења. Када је саопштио Ђуру о акцији ширења летака ЦК КПЈ 1933. године и понашању неких другова из руководства, Ђуро је оштро критиковао политику одабирања кадрова, која се није заснивала на учешћу у борби и утицју на студенте, него на томе колико човек зна напамет цитата из класика марксизма.²⁴ Светозар Вукмановић се сећа да је Ђуро био незадовољан тзв. „салонским комунистима“ на Универзитету, за које је сматрао да су се разметали добрим познавањем марксизма, али нису знали да организују студенте, који су се издвајали од осталих, па су чак у студентској мензи имали одвојен сто. Није био задовољан ни радом секретара своје организације.²⁵ За разлику од неких чланова руководства организације, који су били активни вице на речима него на делу, Ђуро Стругар није волео да иступа на зборовима, нити је желео да се показује као један од руководиоца. Био је скроман, радан и имао је велико осећање одговорности за посао који је обављао у организацији. Био је активан у борби студената против школарине и разних такса које су у многоме отежавале студије сиромашним студентима. Борио се за преузимање студентских удружења, за правилну расподелу новца из разних студентских фондова, као што су фонд Луке Ђеловића, Николе Спасића и других, иступао против реакционарних студентских удружења ЈАК (Југословенски академски клуб), ОРНАС (Организација националне студентске омладине) и др.²⁶ На почетку школске 1934/1935. године он је један од организатора и руководиоца студентских ударних група, створених приликом припрема за избор чланова Управе стручног удружења на Правном факултету. Те групе су биле наоружане гвозденим шипкама и представљале

²³ Историјски архив Београд (у даљем тексту: ИАБ), МГ—VIII45; из сећања Јована Мариновића, стр. 7—8. О томе да је члан КПЈ од 1933. године налазим податке у Зборнику народних хероја Југославије, стр. 753, Зборнику народних хероја Србије, стр. 34, и Војној енциклопедији, стр. 291, у Биографији Ђуре Стругара, коју је написала Даница Анастасијевић (рукопис, Институт за историју радничког покрета Србије (у даљем тексту: ИРПС), Фонд Биографије, бр. 13081, стр. 1); из песмног одговора Александра Ранковића на постављена му питања (одговор од 6. III 1971. (у даљем тексту: Из писменог одговора Александра Ранковића). По другим подацима постао је члан КПЈ 1934. (Бранко Драшковић, н. д., стр. 208; Радован Зоговић, *Ђуро Стругар*, „Борба“, 28. XI 1942).

²⁴ Светозар Вукмановић-Темпо, н. д., стр. 34.

²⁵ Из усменог казивања Светозара Вукмановића-Темпа аутору 27. III 1971. (У даљем тексту: Из разговора).

²⁶ Ове податке дала је другарица Милица Дамјановић, сарадник Института за историју радничког покрета Србије, а они су састављани на основу изјава Ериха Коша, Бранка Драшковића, Мирка Бесаревића и Милице Сарић-Вукмановић.

су својеврсну телесну гарду за случај сукоба са противницима или са полицијом.²⁷

Због те активности Буро је постао не само један од руководилаца студентске комунистичке организације него и члан партијске организације на Правном факултету. Према сећању Воја Николића, једног од активиста студентског напредног покрета, Буро је 1934. године постао члан привременог руководства комунистичке студентске организације на Универзитету. То руководство је тежило да среди стање на Универзитету, да учврсти покрет, да обезбеди утицај Партије на њега.²⁸

Међу Буровић блиским друговима и пријатељима у студентским годинама били су Бранко Вукамновић (брат од стрица Светозара Вукмановића), Бранко Драшковић, Светозар Вукмановић, а од 1936. Милован Ђилас, Рифат Бурџевић, Мирко Томић, Воја Николић, Матијевић и др. Они су се често састајали, заједно су учествовали у различитим акцијама, водили дискусије на састанцима, тражили путеве за реорганизацију партијског рада, за активизацију студентског покрета. Одликујући се великом одговорношћу према партијском раду, Буро је давао важност конспиративности. Њега је познавао широк круг људи, али је мало ко знао чиме се он конкретно бави и каква су му партијска задужења. Био је скроман и повучен тамо где није требало да се истиче, да показује своју револуционарност. За време великог хапшења које је уследило на Београдском универзитету 1. фебруара 1935. године, када су се 232 студента активиста, а међу њима блиски Бурови другови Мирко Томић, Рифат Бурџевић, Светозар Вукмановић и други, нашла у рукама полиције,²⁹ Буро Стругар је први пут ухапшен. О томе сазнајемо из дописа Управе града Београда Министарству просвете од 13. фебруара. Београдска полиција послала је Министарству неколико спискова студената — учесника у демонстрацијама. У списку оних који су због учешћа у тим демонстрацијама били кажњени и протерани у место рођења налазимо и име студента права Буро Стругара, који је био ухапшен са осталим, три дана задржан у затвору, а затим стражарно спроведен начелнику среза цетињског.³⁰ Други пут

²⁷ Светозар Вукмановић-Темпо, н. д., стр. 42—43; Из разговора са Блажом Јанковићем.

²⁸ Секретар тог руководства био је Већеслав Цимер, чланови: Цвијетин Мијатовић, Воја Николић, Буро Стругар и др. (Из разговора са Војом Николићем од 24. II 1971).

²⁹ Архив Југославије (у даљем тексту: АЈ), Фонд Министарства просвете, 66—99—287. Документ под бр: ПОВ. II бр. 577.

³⁰ АЈ, фонд Министарства просвете, 66—99—287. Достављајући спискове ухапшених, конфинираних у Вишеградски логор, протераних у места рођења, а такође познатих полицији као марксисти и комунистички активисти, ректору Универзитета др Владимиру Ђоровићу, Министарство просвете саопштава да је Управа града Београда на тражења ректора Ректората од 19. фебруара 1935. доставила те спискове Министарству, а оно их доставља Ректорату с молбом да овај списак држи „у најстрожијој тајности“, само за информацију ректора, „како не би дошао у јавност“. (Документ од 23. II 1935, стр. ПОВ. бр. 9.)

Ђуро је ухапшен кроз годину дана. Крајем 1935. и почетком 1936. године полицијски органи су извршили масовна хапшења комуниста по целој земљи. Од октобра 1935. до марта 1936. године у 75 места земље ухапшено је око 950 чланова КПЈ, кроз затворе је прошло до 2.000 комуниста и симпатизера Партије, а пред Суд за заштиту државе изведено је преко 800.³¹ У јеку општег напада на КПЈ ухапшен је и Ђуро Стругар, и то у вези са великом провалом црногорске партијске организације крајем 1935. и почетком 1936. године, када је било ухапшено око 250 чланова КПЈ и покрајинско и ниже партијско руководство у Црној Гори.³² Ђурово хапшење није уследило у самој Црној Гори, нити је било везано за белведерске догађаје у јуну 1936. године.³³ Из једног полицијског документа сазнајемо да је Стругар 18. марта 1936. спроведен из Београда у Дубровник, а пре тога, 10. марта, био је позван код судских органа у Београду.³⁴

Докуменат о коме је реч писао је Светозар Вујковић, шеф комунистичког одсека Управе града Београда, који је са петорицом београдских агената, по налогу Министарства унутрашњих послова, крајем фебруара послат у Дубровник ради истраге над ухапшеним црногорским комунистима³⁵ Вујковић је 18. марта упутио иследним органима у Сарајеву, гд се, у затвору, водила истрага, писмо у коме је навео имена деветорице комуниста, с кратком карактеристиком свакога од њих.³⁶ У документу је и име студента права Ђура Стругара. Мада је приликом прекуцавања документа Ђурова карактеристика прецртана, успели смо да дешифрујемо текст. Садржина је следећа: „Именовани је данас спроведен из Београда по тражењу Управе полиције са Цетиња за наш рачун, али ми о његовом раду није ништа познато, па ћемо што се тиче његовог случаја причекати, и чим добијем податке, послаћу вам их. Њега ћете једноставно задржати у затвору“.³⁷ Истог дана, 18. марта, група комуниста којој се налазио и Ђуро

³¹ Преглед историје СКЈ, Београд 1963, стр. 234.

³² Види о томе: Томица Никчевић, *Политичке борбе у Црној Гори 1929—1937. Историја XX века, т. III*, Београд 1926, стр. 140—141; Батрић Јовановић, *Комунистичка партија Југославије у Црној Гори 1919—1941*, Београд 1959, стр. 131—132.

³³ Бранко Драшковић, н. д., стр. 208.

³⁴ На пријавном листу за полагање испита из науке о финансијама (на полеђини докумената), који је Ђуро Стругар пријавио за 10. март, секретар факултета Д. Варенић је записао да је услед судског позива испит одређен за 12. март, када је и положен. (Досије.)

³⁵ АЈ, фонд Министарства унутрашњих послова, Управа града Београда — Општа полиција. (У даљем тексту: фонд МУП, УГВ—ОП). Група докумената у сређивању. Наредба шефа Одељења опште полиције УГВ од 28. марта 1936, Пов. бр. 1081.

³⁶ У тој групи комуниста налазили су се: Ђуро Стругар, Јозо Петровић, Ђорђе Челебић, Драго Вуковић, Катица Мук, Олга Маринић, Владимир Санчић, Гојко Станић и Милован Вукотић, (АЈ, фонд МУП, УГВ—ОП. Група докумената у сређивању.)

³⁷ Исто.

Стругар спроведена је у сарајевски затвор.³⁸ Заједно са другима Буро је одлежао у затвору више од четири месеца. Кад су током јуна и јула из затвора пуштени комунисти чија кривица није доказана,³⁹ пуштен је и Буро. Полиција није успела да докаже његове везе са партијском организацијом у Црној Гори, нити је сазна за његову активност у Партији. Нико од ухапшених није га теретио, а само хапшење је уследило на захтјев цетињске полиција, која је, вероватно, ради сигурности и познајући Бура као комунисту, затражила да и он буде доведен на истрагу. Можда је оно било везано за хапшење већег броја његових рођака (Бошка Саругара, Милоша Стругара, Петра Стругара). Тако се у августу 1936. Буро нашао у скаутском логору на Гочу.⁴⁰

Мартовско хапшење Бура Стругара било је и последње пре рата у револуционарној делатности овог врсног конспиратора. Приликом каснијих провала у београдској партијској организацији, у којој је Буро активно деловао, у новембру 1936, новембру 1938. и почетком 1940. године, он није хапшен. Према изјави Милована Ђиласа и других комуниста, Буро се сматрао неком-промитованим чланом.⁴¹ Благодарени томе, он је могао одржавати континуитет у раду партијског руководства и онда када се оно распадало услед провала. После новембарске провале 1936. године, кад је ухапшено скоро читаво руководство београдске партијске организације и када су у руке полиције пали Покрајински секретаријат, Месни комитет и преко 150 чланова КПЈ,⁴² у Београду је остало неколико комуниста, међу којима Буро Стругар и Вукица Митровић. У то време се у Београд, са робије, вратио Милован Ђилас. Њему су се обратити Вукица Митровић и

³⁸ Исто, Допис Ц. Вуковића предстојнику градске полиције у Дубровнику од 18. марта 1936. са захтевом да деветорица комуниста истог дана буду спроведени у Сарајево.

³⁹ Светозар Вукмановић-Темпо, н. д., стр. 82.

⁴⁰ ИРПС, фонд Мемоарска грађа, бр. 1111, стр. 24. Из изјаве Рада Кулића и Стефаније Врцељ.

⁴¹ Из усменог казивања Милована Ђиласа аутору. 2. II 1971 (у даљем тексту: Из разговора); из разговора са Милицом Сарић-Вукмановић 8. II 1971; Из разговора са Војом Николићем.

⁴² Владимир Дедијер, *Јосип Броз Тито*. Прилози за биографију. Београд 1953, стр. 250; Међу ухапшеним члановима Обласног и Месног партијског форума били су: секретар ПК КПЈ за Србију Радован Вуковић (по њему провала је добила назив као Вуковићева), чланови ПК Мутимир Поповић, Видоје Ђулић, Милац Радовановић, чланови МК и обичних чланова КПЈ: Стеван Вулић, Тома Секерез, Велибор Јовичић, Драгослав Павловић, Ратко Митровић, Милош Шарчев, Ђорђе Јовановић, Чедомир Капор. Радоје Дакић, Мирко Томић и др. Они су изведени пред Државни суд за заштитну државу 13. IX 1937, а пресуда је донета 25. IX исте године. (Архив за раднички покрет, фонд ДСЗД, 5/37); Светозар Вукмановић-Темпо се сећа да му је Буро Стругар саопштио писмом да је у Београду настала провала (у то време Светозар Вукмановић се налазио у затвору у Сарајеву), пишући да је „бодест захватила његову породицу“ и да може закачити и „дугачког“, тј. Вукмановића (из разговора са Светозаром Вукмановићем-Темпом 27. II 1971).

Ђуро. Њих троје су створили привремено Месно партијско руководство, које је у ствари постало МК за Београд.⁴³

У то време Саво Стругар, Стефан Митровић и Милован Ђилас одржали су један састанак у стану Ђура и Блажа Јанковића у Харвиновој улици број 22 (сада Ул. Кидрича). Према сјећању Блажа Јанковића, Ђуро је радио на прикупљању и организовању слања добровољаца за Шпанију. О томе га је обавестио сам Ђуро, обећавши му да ће првом приликом настојати да он иде преко Француске у Шпанију.⁴⁴ Према сећању Милована Ђиласа, он је намеравао, пошто је био на челу тога руководства, да Ђура пошаље да ради са универзитетском партијском организацијом. Војо Николић се сећа тог покушаја да Ђуро ради на Универзитету. Као изасланик или опуномоћеник Партије, Стругар је Воју ставио у задатак да формира партијску ћелију на Техничком факултету. Заједно су се договорили о томе ко ће ући у ћелију, расправљајући понаособ о свакој кандидатури. Тада је Ђуро настојао да са појединим комунистима формира партијску организацију на Универзитету после априлског хапшења 1936. године и да реорганизације рад.⁴⁵ После првих корака у раду на Универзитету уследила је интервенција од стране једног дела универзитетског партијског руководства, које се успротивило томе да Ђуро Стругар остане на Универзитету као опуномоћеник Партије. Такав став, према сећању Милована Ђиласа, био је образложен тиме да Ђуро није познат на Универзитету, да нема ауторитета и да није зрео за тај задатак. Због тога је Ђилас задужио Стругара за рад у Црвеној помоћи, са приватним наменштеницима, у БОТИЧУ.⁴⁶ Став и образложење универзитетског руководства изазивају у најмању руку чуђење, јер Ђуро Стругар није био непознат на Универзитету, током низа година био је један од организатора многих студентских акција зрелији и од низа званичних руководилаца. Вероватно је такав став био диктиран неким разлозима, које нису желели да износе Ђиласу. Али је Ђилас уважао такво образложење, па је одустао од покушаја да Стругара упути на рад на Универзитету. У вези са тешкоћама са којима се сусрео на Универзитету, као отворен и искрен човек, Ђуро је изнео своје сумње и колебања пред друговима, не стидећи се да призна на партијским састанцима своје недаће. Искрено је признавао да нема снаге да руководи студентском организацијом, па чак образлагао немогућност да савлада тешкоће на Универзитету тиме да у студентској организацији има много теоретски јачих људи, који не признају његов ауторитет.⁴⁷

⁴³ Милован Ђилас је узео на себе Универзитет, а Вукица Митровић је радила са синдикатима. (Из разговора са Милованом Ђиласом 2. II 1971)

⁴⁴ Из разговора са Блажом Јанковићем 1. IV 1971.

⁴⁵ Из разговора са Војом Николићем.

⁴⁶ Из разговора са Милованом Ђиласом; ИАБ, 4202/МГ—5661, ИЗ стенографских бележака сећања Александра Ранковића, 1969, стр. 27 (рукопис).

⁴⁷ Из разговора са Војом Николићем.

Створен крајем 1936. године, Месни комитет је постојао све до доласка из војске Александра Ранковића.⁴⁸ Када је у марту 1937. године формиран нови месни комитет КПЈ за Београд, у њему је као члан био и Ђуро Стругар.⁴⁹ Према сећању Александра Ранковића, који је од марта 1937. постао секретар Покрајинског комитета КПЈ за Србију, рад на повезивању комуниста и обнављању партијских организација „представљао је најважнији задатак“. О Ђуру Стругару су имали податке као о добром и одадном комунисти, па су сусрети са њим „потврђивали те оцене о њему у конкретном партијском раду“.⁵⁰

По тврђењу Милована Ђиласа, Ђуро је био потпуно ангажован на раду у Месном комитету. Он није ушао у састав Покрајинског комитета, који је израстао из МК и био формиран до лета 1937. године.⁵¹ Према сећању Милована Ђиласа, Ђуро је сматрао да партијско руководство није задовољно његовим радом, па је био прилично увређен због таквог става, али је после објашњења да је у питању реорганизација партијског рада прихватио функцију у МК као нужну и корисну. У жељу реорганизације партијске организације у Београду и Србији Ђуро одлази на одслужење војног рока, 18. новембра 1937, у Горажде, где се налазила школа за резервне пешадијске официре.⁵² Ђачки војни рок служио је у 28. ђачкој чети 5. ђачког батаљона.⁵³ У школи за резервне официре унапређен је за каплара 11. маја, затим за поднаредника 1. августа 1938. године, а 14. августа исте године положио је испит за резервног пешадијског потпоручника.⁵⁴ Као редов и каплар-ђак, према сећању његовог командира чете Стева Стругара, који данас као дипломирани правник живи у Сарајеву, Ђуро је у сваком погледу био примеран и међу првим у војно-стручној настави. Његове оцене из најважнијих предмета биле су одличне и врло добре. Из школе је однео солидна знања из технике

⁴⁸ Александар Ранковић се вратио из војске у Београд у јануару 1937. године. (ИАБ, 4202/МГ—5861. Из сећања А. Ранковића, стр. 27/ж).

⁴⁹ Из разговора са Милованом Ђиласом. Име Ђуро Стругара не срећемо међу именима чланака МК 1937. године, које наводи у својим сећањима А. Ранковић. Он наводи имена Вукице Митровић као секретара МК, Исе Јовановића, Василија Бухе, Милорада Топалова, Радоја Дакића и Светозара Вукмановића (ИАБ, 4202/МГ—5681, с. 31).

⁵⁰ Из песменог одговора Александра Ранковића, стр. 1.

⁵¹ Из разговора са Милованом Ђиласом. У саставу Покрајинског комитета КПЈ за Србију, према сећању Александра Ранковића, тадашњег секретара ПК, тада су били: Александар Ранковић, Вукица Митровић (секретар МК КПЈ за Београд), Милован Ђилас, Милош Матијевић-Мрша, Мома Марковић, Љубинка Милосављевић. Све су то били другови из Београда, који су у суштини саставили Секретаријат ПК. (ИАБ, 4202/МГ—5861. Из сећања Александра Ранковића, с. 31.)

⁵² Историјска грађа Персоналне управе ЈНА за бившу Југославију... Ђуро П. Стругар.

⁵³ Из писма Стева С. Стругара, дипломираног правника, аутору од 25. II 1971. године.

⁵⁴ Историјска грађа Персоналне управе ЈНА за бившу Југославију Ђуро П. Стругар.

наоружања, теорије и наставе гађања, тактике и топографије. На практичним вежбама на терену одлично се сналазио, правилно је употребљавао топографске карте при оријентацији, процени ситуације и доношењу одлука.⁵⁵

У потпуности прихвативши став Комунистичке партије Југославије, која је после 1937. године ставила комунистима који су одлазили на одслужење војног рока задатак да што више науче и да раде међу војницима и официрима, Ђуро је у пракси спроводио те ставове. Свестан да комунистичка делатност у војсци представља тежак и опасан посао, Ђуро је радио врло успешно, уз специфичне методе и форме рада. Деловао је мање вербално, а много више својим примером, поступцима, фином тактиком и односима према људима. Био је врло комуникативан, непосредан и искрен друг. Деловао је веома позитивно међу својим друговима-комунистима у школи и имао прилично успеха у томе, а доказ за то је чињеница да је четвртина млађих и најмлађих кадрова (подофицира и официра) пришла револуцији, а неки од Ђурових другова постали су у револуцији познати војни и политички руководиоци (Бошко Ђуричковић, Саво Бурић, Мате Јерковић и др.). Ђуро је и са неким грађанима Горажда одржавао везе, посебно са комунистом Драгом Поповићем и другим прогресивним људима.⁵⁶ И Милица Сарић-Вукмановић, коју је Ђуро примио у КПЈ, а која је била његова девојка у то време, сећа се да је одлазећи к њему у Горажду у пролеће 1938. године носила Ђуру партијске првомајске летке.⁵⁷

Из војске се Ђуро враћа после девет месеци и одмах се укључује у партијски рад у Београду. У то време ради код Сава Стругара као адвокатски приправник, у његовој канцеларији, која се налазила на Теразијама (бр. 14).⁵⁸

Крајем 1938. године формирана је партијска ћелија у Удружењу адвокатских приправника, у њој се, поред Милинка Ђуровића (секретар ћелије), Филипа Бајковића, Деспотовића, Олге Алкалај, Владимира Демдијера и других, налази и Ђуро Стругар.⁵⁹ Партијска ћелија Удружења радила је углавном међу интелектуалцима, адвокатима, правницима, и тежила је да се приближи опозиционом покрету против повезивања Југославије са фашистичким земљама. Чланови ћелије успостављали су везе са појединим прогресивним интелектуалцима. На састанцима Удружења, који су одржавани у Адвокатској комори, дискутовало се о сталешким проблемима (полагање адвокатско-судских испита и

⁵⁵ Из писма Стева С. Стругара аутору.

⁵⁶ Исто.

⁵⁷ Из разговора са Милицом Сарић-Вукмановић.

⁵⁸ Из разговора са Блажом Јанковићем; Из разговора са Милицом Сарић-Вукмановић.

⁵⁹ ИАБ, МГ—XLV—516. Из сећања Филипа Бајковића, стр. 14; из усменог казивања аутору Милинка Ђуровића, 8. III 1971. (У даљем тексту: Из разговора. . .)

др.), а комунисти су се договарали о ставовима које ће заузети у расправама. Били су организовани и јединствени у раду. Према сећању Милинка Ђуровића, Буро Стругар је био веома активан у раду ћелије и често је узимао реч у дискусијама у Удружењу. Београдско Удружење адвокатских приправника успоставило је везе са унутрашњошћу (Суботица и др.), са загребачким Удружењем адвокатских приправника. Једном или два пута од 1938. до 1941. године на скуп адвокатских приправника долазио је из Загреба и Владимир Бакарић.⁶⁰ Према сећању Бакарића, који потврђује да је два пута долазио у Београд као представник Удружења адвокатских приправника из Загреба, на састанцима се састајао и договарао о појединим акцијама и с Буrom Стругаром, али не по партијској линији, мада су један за другог знали да су члнаови КПЈ.⁶¹ После провале Месног комитета КПЈ за Београд у новембру 1938. године, Стругар, који је био коопитран у састав МК,⁶² није ухапшен. Али полиција није на њега заборављала. О томе сведочи један полицијски документ, у коме је наведен низ имена комунистички оријентисаних личности које живе у Београду, Међу тим именима налази се и име Ђура Стругара, коме је дата следећа карактеристика: „Један од вођа млађих црногорских интелектуалаца-комуниста. Учесник и организатор свих комунистичких нереда и демонстрација у Београду. Хапшен и привођен више пута. У последње време много радио на ширењу комунистичке пропаганде међу адвокатским и судским приправницима“.⁶³ Овај документ потиче из периода 1939—1940. године и налазио се у материјалима београдске полиције, а на основу њега је касније, после напада фашистичке Немачке на Совјетски Савез и у периоду када су почела хапшења комуниста у Београду, у другој половини јула 1941. године, био састављен велики списак комуниста за којима је трагала полиција.

⁶⁰ Према саопштењу Милице Сарић-Вукмановић, у том удружењу су у дискусијама учествовали Кирио Глигоров и Владимир Бакарић, (Из разговора са Милицом Сарић-Вукмановић). Податке о раду партијске ћелије и Удружења саопштио је Милинко Ђуровић.

⁶¹ Из одговора шефа кабинета друга В. Бакарића М. Одрљина на писмо аутора другу Бакарићу, од 29. марта 1971.

⁶² У саставу Месног комитета до те провале била су лица која је навео Александар Ранковић (види фусноту 49). Светозар Вукмановић-Темпо, н. д., стр. 97.

⁶³ ИАВ. Фонд Управе града Београда (у даљем тексту: УГВ), Одељење Специјалне полиције (У даљем тексту. ОСП) 580/Д—XIX—801. „Списак комунистички оријентисаних лица која се сада налазе у Београду“, стр. 9. Фотокопија 1. и 9. странице документа.

Крајем 1938. и почетком 1939. године, после новембарске провале,⁶⁴ Ђуро је као члан партијског руководства одржавао везе са низом чланова београдског партијског руководства, који су се због провале нашли ван Београда. Одлазио је неколико пута и у Ковин, где су привремено становали члан МК Светозар Вукмановић и инструктор МК за идејно-политички рад међу радницима Филип Бајковић. Ђуро им је преносио поруке и саопштења, а затим, када је престала опасност од хапшења, саопштио Светозару Вукмановићу да се може вратити у Београд.⁶⁵ Ђуро је активно деловао међу радницима. Као члан Месног комитета имао је свој рејон, који је обухватао центар града. Радио је на Дунаву, међу обалским радницима, са приватним намештеницима, држао организацију Савеза набављачких задруга, посећивао ћелије у Ботичу.⁶⁶ Са радницима је одржавао састанке, помагао им у проучавању партијског материјала и марксистичке литературе, држао им часове теоретске наставе о развоју друштва, о циљевима и раду Партије.⁶⁷ Био је један од организатора демонстрација на Славији поводом штрајка металаца 1938. године,⁶⁸ припремао је раднике за штрајкове, давао им упутства и савете, често иступао пред њима на летећим митинзима за време обуставе рада. Био је једноставан у односима, могао је и знао да приђе сваком раднику или намештенику, да се прилагоди свакој ситуацији и средини.

У лето 1939. године, на месној партијској конференцији, изабран је нови Месни комитет, у чијем су се саставу налазили: Милош Матијевић-Мрша, Радоје Дакић, Рифат Бурџевић, Милош Момић, Давид Пајић, Лепа Стаменковић, Лука Шунка, Џвигетин Мијатовић.⁶⁹ Тај састав МК за Београд, са повременим изменама или допунама, радио је током 1939—1940. године. По неким подацима, у МК на месној партијској конференцији у лето 1939. године изабран је и Ђуро Стругар; по другим — он није

⁶⁴ Позната је као провала Јована Радоњића. Тада су пали Милош Мамић, Иса Јовановић, Аца Здравковић, Милан Премасунац и др. После те провале у МК су били кооптирани: Милан Матијевић-Мрша, Радоје Дакић и Рифат Бурџевић. (ИАБ, 4202/МГ—5861. Из сећања Александра Ранковића, с. 44, 45.)

⁶⁵ Светозар Вукмановић-Темпо, н. д., стр. 97—98; Из разговора са Филипом Бајковићем, од 25. марта 1971.

⁶⁶ Из разговора са Војом Николићем.

⁶⁷ ИАБ, МГ—XLXIII—450; из сећања Добросава Секулића, стр. 3; ИАБ, 4150/МГ—546; из сећања Милице Сарић-Вукмановић дата 2. IX 1970; ИРПС, фонд Биографије, бр. 13081; Даница Анастасијевић, н. д., стр. 3.

⁶⁸ ИРПС, Фонд Биографије, бр. 13081. Даница Анастасијевић, н. д., стр. 3.

⁶⁹ Ђорђе Пиљевић. *Пламен се не гаси* — Милош Матијевић-Мрша, Београд 1970, стр. (рукопис).

ушао у састав МК.⁷⁰ Отоме да је Стругар током 1939. године био члан МК сведочи то, што је после хапшења Давида Пајића и одласка у војску Милоша Матијевића, Ђуро једно време 1939. године вршио дужност организационог секретара МК КПЈ Београда.⁷¹ Истовремено, док је био кооптиран у састав МК, постао је и члан партијског повереништва за округ Београдски, формираног ускоро после месне партијске конференције.

То повереништво је преко Радоја Дакића било спојено са Месним комитетом за град Београд, а одржавало је и тесне везе са Покрајинским комитетом за Србију.⁷²

Ђуро Стругар је 1939. године, заједно с Александром Ранковићем, а по одлуци секретаријата Покрајинског комитета, обилазио партијске организације у Зајечару са околином и у Неготину. На тај пут су понели илегални материјал у кофери са двоструким дном, пребацивали се од села до села по киши и блату, у околини Бољевца и рудника Боговина. Мада је рудник био под појачаном контролом полиције, они су више рачунали на срећу него на изговор да су дошли трговачким послом, у случају да буду ухваћени. Према сећању Александра Ранковића, заноћили су код једног сељака. Домаћица је изнела за вечеру мамаљугу са ужеглом машћу. Ђуро никада није јео то јело, али је „било довољно само да се погледамо. Наши симпатични домаћини били су задовољни што смо с њима вечерали“ У Зајечару су заказали састанак Месног комитета, али су за време састанка обавештени да су у суседним двориштима примећени полицајци. Састанак је прекинут, а Ранковића и Стругара је београдски студент из Зајечара Љуба Нешић одвео код своје мајке.⁷³

Од 1. јула до 13. августа 1939. Ђуро се налазио на двомесечним војним вежбама у Тузли, као водник 7. чете 15. пешадијског пука „Стеван Синђелић“⁷⁴ У оцени коју је 2. септембра 1939. дао командир чете, пешадијски капетан друге класе Милош Драговић, говори се о квалитетима Ђура Стругара као војника и млађег официра. У њој стоји да је он „карактера чврстог и посто-

⁷⁰ Ђорђе Пиљевић, н. д., стр. 32 (рукопис); др Јован Марјановић, Београд, Београд 1964, стр. 44—45. Према другима подацима, Стругар није на месној партијској конференцији изабран у састав МК. (Види: наведена сећања Александра Ранковића, Лепе Перовић. И Милинко Ђуровић у писменој изјави аутору од 22. јуна 1971. године тврди да Стругар није био изабран за члана МК на конференцији, којој није присуствовао. Према тој изјави, на конференцији, којој у име ПК присуствују Александар Ранковић и Милован Ђилас, у састав МК изабрани су: Радоје Дакић, Милош Матијевић, Рифат Буршевић, Василије Буха, Никола Никић, Лепе Перовић и Милинко Ђуровић).

⁷¹ Ђорђе Пиљевић, н. д., стр. 32.

⁷² У том повереништву сем Ђура Стругара били су: Радоје Дакић, Бора Марковић, Влада Аксентијевић, Милић Ракић, Јуре Сарић, (ИАБ, 4202/МГ—5681. Из сећања Александра Ранковића, стр. 47/ж).

⁷³ Из писменог одговора Александра Ранковића, стр. 4.

⁷⁴ Историјска грађа Персоналне управе ЈНА за бившу Југославију. Картон... бр. 1724/642. Ђуре П. Стругара. Службени подаци.

јаног, поверљив је и поуздан; у случају одговорности прибран“, да службу врши „са вољом и разумевањем; способан је и користан за водника у стрелачкој чети“. Што се тиче владања, „према старијима је пажљив, а према млађима умерено строг и правичан“. Врло добре је спреме и способности, „марљиво ради на свом усавршавању у војним знањима и умешно учествује у дискусијама о војним питањима“.⁷⁵ У децембру 1939 Ђуро Стругар је произведен у чин резервног пешадијској потпоручника, а 10. јануара 1940. пред командом Београдског војног округа положио је и песмену заклетву.⁷⁶

Током 1939. године у акцијама Партије у Београду Стругар активно учествује као један од њихових организатора. Као адвокатски приправник имао је легалан приступ у фабрике, предузећа, установе. Ишао је у фабрику Рогожарског, у Икарус у Земуну, а за време штрајкова је тако рећи живио тамо где су радници штрајковали.

Његово активно учешће запажено је у митинзима пред штофаром Владе Илића, у којој су радници тих година често обустављали рад и штрајковали.⁷⁷ За време демонстрација 14. децембра 1939. Ђуро Стругар и Мирко Томић повели су у демонстрацију групу адвокатских приправника-партијаца и симпатизера. Поводом те демонстрације њен учесник Владимир Дедијер је касније у свом дневнику истакао понашање Ђура Стругара, који се није хтео одвајати од другова и који је под куршумима жандарма извикивао паролу против империјалистичког рата и скупоће, испољавајући хладнокрвност и прибраност.⁷⁸

Ђуро је често мењао станове, био је веома покретљив, користио се бициклом на коме се током дана појављивао у разним крајевима града. Успевао је да завара полицију и да јој измакне. Године 1935. становао је у Косовској улици, 1936. у Молеровој, 1939. у Иванковачкој, крајем 1939. на Престолonasледниковом тргу, а све до јула 1941. у Новопазарској улици број 37, у породици Милице Сарић, са којом се венчао 16. новембра 1940. године.⁷⁹ Као илегалци, Ђуро и Милица се нису могли венчати у Београду. Са групом другова отишли су у Пожаревац, где је Ђуров рођак поп Лазар Стругар имао своју парохију у селу Брежани. Лазар Стругар их је венчао и чак приредио свечани ручак.⁸⁰ Стан у

⁷⁵ Исто. Рукопис командира чете Милоша Драговића. Документ од 2. септембра 1939. ПОВ, бр. 206.

⁷⁶ Исто. Службени подаци. Овде је и заклетва коју је Ђуро Стругар написао (његов рукопис) и положио 10. I 1940.

⁷⁷ ИАБ, МГ—XIV—166. Из сећања Станице Начевић, стр. 9.

⁷⁸ Владо Дедијер. *Дневник*, књ. I, Београд 1946, стр. 29—31; Митра Митровић, *Ратно путовање*, Београд 1953, стр. 153.

⁷⁹ Тада су се венчали и Стефан Митровић и Милада Рајтер. (Из разговора са Блажом Јанковићем, који је био венчани кум Ђура и Милице, и са Милицом Сарић-Вукмановић. Они су саопштили да је поп Лазар Стругар стрељан од четника 1942. због веза са НОВ).

⁸⁰ Из разговора са Блажом Јанковићем.

Новопазарској улици је постао место састанака комуниста. У њега су долазили Милован Ђилас, Александар Ранковић, Вукица Митровић, Светозар, Вукмановић, Блажо Јанковић, Рифат Бурџевић, Нико Вучковић, Мирко Томић и други илегалци. Одавде су Милица и Ђуро слали пошиљке у казниону у Сремској Митровици, које је у виду бидона са двоструким дном односила мајка Вукице Митровић.⁸¹ Милинко Ђуровић се сећа да је, када је са друговима после провале у пролеће 1940. године чекао на Ади Циганлији да буде изведен пред Суд за заштиту државе, добио једном од Ђура Стругара ћуп са медом. Другови су били изненађени овим поклоном, јер су добијали храну преко организоване везе. Они су, на предлог Моме Марковића, разбили ћуп и између два дна нашли пресавијене партијске материјале, „Пролетер“

„Комунист“ Овај догађај сведочи о томе колико је Ђуро водио бригу о друговима, старао се да и иза решетака сазнају за најновије догађаје и да буду обавештени о раду Партије.⁸² Свакодневни рад у канцеларији, партијски посао, многобројне састанке и презадуженост нису сметали Ђуру да буде добар друг, пажљив

брижљив брат и рођак. Он је довео у Београд свог брата Милана, кога је издржавао, помагао и васпитавао у њему комунисту Милан је погинуо 1944. године у Београду). Ђуро је новчано помагао Влада М. Стругара, који је као комуниста погинуо 1942. године, слао је помоћ брату од ујака Раку Јанковићу, који је служио у краљевој гарди. Одржавао је везе са познатим комунистом

Крагујевцу, радником војно-техничког завода Филипом А. Стругаром, који је погинуо у партизанима 1941. године.

На покрајинској конференцији одржаној у пролеће 1940. године Ђуро је био делегат, и тада је изабран у пленум Покрајинског комитета КПЈ За Србију.⁸³ Ново задужење повећало је његов ионако напоран партијски рад, али Ђуру није био тежак ни један посао. Успевао је да свако задужење обави са великом одговорношћу. Био је прецизан, тачан у испуњењу задатака, није се либио ни најситнијег партијског посла. Према речима Александра Ранковића, Ђуро Стругар је био „човек који никада није бирао партијске задатке“ Савесно и с вољом обављао је и „најситније“ и најкрупније послове: инструкторске, техничке и друге, „спадао је у такве проверене и поуздане кадрове који су имали увид у ширу активност и могли су један другог пронаћи у свако доба дана и ноћи, без обзира на извесна правила конспирације“ Често је задуживан за политичке припреме састанака, за проналажење станова и њихову припрему. Највише је био ангажован на обилажењу рејонских комитета и ћелија, на преноше-

⁸¹ ИАБ, МГ—546. Из сећања Милице Сарић-Вукмановић, стр. 23—24; из писменог одговора Александра Ранковића, стр. 3; из разговора са Блажом Јанковићем.

⁸² Из разговора са Милинком Ђуровићем.

⁸³ ИАБ, 4202/МГ—5681; из сећања Александра Ранковића, стр. 56.

њу и објашњавању директива и политичких догађаја у Југославији и у свету, на повезивању студената и радника у штрајковима и тарифним покретима.⁸⁴

После V земаљске конференције КПЈ, Месни комитет Београда сазвао је саветовање београдског партијског актива, на коме су Ђуро Стругар и Давид Пајић иступили са рефератима о закључцима земаљске конференције и о задацима партијске организације Београда.⁸⁵

У то време биле су формиране инструкторске групе предавача при Покрајинском комитету КПЈ за Србију, чији су чланови прерађивали са партијским чланством Историју СКП (б), радили на подизању идеолошког нивоа комуниста. Поред Рифата Бурџевића, Вељка Мићуновића, Воја Николића, Милентија Поповића, Митре Митровић, Милована Ђиласа, и Стругар је био један од чланова тих група.⁸⁶ Као и већина комуниста, био је романтичар, мада је велику пажњу посвећивао марксистичком образовању, интензивно је читао научну марксистичку литературу. НепокOLEбљиво је веровао у снагу и величину Совјетског Савеза и није допуштао било какве сумње у погледу СССР-а. О тој вери и романтизму сведочи један податак који је на основу казивања Ђура Меденице изнео Милинко Ђуровић. Једном је Стругар срео на Теразијама Ђура Меденицу и рекао му да се у Совјетском Савезу гради највиша зграда на свету. На њеном врху биће Лењинов лик величине 27—28 метара, али ће са земље изгледати као да је природне величине. Затим је са усхићењем говорио како ће на Лењинов длан слетати авиони, а у његову лобању биће уграђена штампарија, која ће штампати материјале за свтеску револуцију. Када је Ђуро Меденица изразио сумњу у те две тврдње, Ђуро Стругар га је питао како може да сумња у то, затим се наљутио и отишао без поздрава, и месец дана није хтео да разговара са Меденицом.⁸⁷

У бурним догађајима 27. марта 1941. Ђуро се заједно са друговима налази на улицама Београда, у маси људи. Тог дана он говори на великом скупу код Студентског дома о значају пакта са Совјетским Савезом.⁸⁸ Као један од руководећих партијских функционера, Ђуро учествује у припреми саветовања Покрајинског комитета КПЈ за Србију, које је одржано 29. марта у стану Лазара Кочовића на Чукарици. По сећању Петруше Кочовић-Зорић, у њихов је стан 28. марта дошао Ђуро Стругар и замолио да се припреми стан, храна и цигарете за више људи, пошто ће,

⁸⁴ Из писменог одговора Александра Ранковића, стр. 2.

⁸⁵ ИАВ, МГ—XXX—297; из сећања инж. Војислава Јерemiћа, стр. 6.

⁸⁶ ИАВ, МГ—IX—85; из сећања Милентија Поповића, стр. 4; из разговора са Милованом Ђиласом.

⁸⁷ Из разговора са Милинком Ђуровићем.

⁸⁸ Бошко Ђуричковић, *Сећање на 27. март 1941. године*, Годишњак града Београда, књ. VIII, Београд 1961, стр. 61.

подвукао је, бити и гладних. Обавестио ју је да ће другови долазити у размацама и да ће имати одређен знак.⁸⁹ Ђуро је био учесник тог саветовања, коме је присуствовао низ чланова ЦК КПЈ.⁹⁰ Заједно са осталим члановима ПК и МК, Стругар се 6. априла 1941. нашао на зборном месту, на скверу код Каленићеве пијаце, где су се састали ради договора о организацији манифестација поводом закључења југословенско-совјетског пакта.⁹¹ Бомбардовање Београда смело је планове партијске организације. С обзиром на ситуацију створену нападом хителровске Немачке на Југославију, руководство КПЈ Србије одлучује да доо чланства ПК и Месног комитета Београда и већи део партијског актива пођу у разне делове Србије, Санџака и Црне Горе, у војне јединице, ради организовања отпора агресору. У групи од десетак-петнаест другова Ђуро Стругар одлази у Црну Гору да се пријави у војну јединицу.⁹²

После капитулације Југославије многи другови из београдске партијске организације, међу којима су били Ђуро Стругар, Светозар Вукмановић, Стефан Митровић, а са њима и члан ЦК КПЈ Милован Ђилас, састали су се код Подгорице у стану Блажа Јовановића у другој половини априла. Према сећањима Светозара Вукмановића и Блажа Јовановића, Ђуро и Светозар Вукмановић су на том састанку одлучно захтевали да се врате у Београд ад би могли наставити посао који су раније обављали. После састанка Ђуро Стругар, Милован Ђилас и Светозар Вукмановић вратили су се у Београд из Црне Горе крајем априла.⁹³ Пре одласка за Београд, Ђуро је посетио своје родитеље у селу и рекао оцу: „Петре, ја ћу да идем. Може свашта да буде. Можда ћемо се у краћем року видети, а могло би бити и да се никада не видимо. Хоћу да се држите добро и да знате да сте родили сина којег се никада нећете стидети, него ћете се можда и поносити мноме. Збогом, за мене немојте бринути.“⁹⁴ Ово је био последњи Ђуров сусрет са родитељима. Његов отац Петар прицао је устанку и погинуо на самом почетку, а мајку са децом интернирали су Талијани у логоре у Албанији.⁹⁵

⁸⁹ ИАВ, МР—III—17; из сећања Петруше Кочовић-Зорић, стр. 13.

⁹⁰ Слободан Милошевић, *Саветовање ПК КПЈ за Србију 29. марта 1941*, Годишњак града Београда, књ. VIII, Београд 1961, стр. 69.

⁹¹ Спасенија Бабовић, *Из првих дана народноослободилачке борбе у Београду*, Годишњак града Београда, књ. VIII, Београд 1961, стр. 31; др Јован Марјановић, *Београд*, Београд 1964; др Венцеслав Глишић, *Терор и злочини нацистичке Немачке у Србији 1941—1945*, Београд 1970, стр. 45.

⁹² Из разговора са Војом Николићем, који је био у тој групи.

⁹³ Светозар Вукмановић-Темпо, н. д., стр. 171—172; из разговора са Светозаром Вукмановићем-Темпом.

⁹⁴ ИРПС, Фонд Биографије, бр. 13081; Даница Анастасијевић, н. д., стр. 4. Она пише на основу писмене изјаве мајке Ђурове, Стане.

⁹⁵ „Политика“, 29 VI 1955, „У посети мајци народног хероја Ђура Стругара“.

Повратак у окупирани Београд означио је нов период у животу Ђура Стругара — учешће у организацији устанка у Србији и покрета отпора у самом Београду. Чим су стигли у Београд, чланови ПК и МК састали су се са секретаром Покрајинског комитета и чланом Политбироа ЦК КПЈ Александром Ранковићем, који је пренео партијском активу и руководству поруке генералног секретара Партије Тита о задацима комуниста земље, посебно у Србији. После дискусије о насталој ситуацији, договорили су на том састанку одлучно захтевали да се врате у Београд да би територији Србије.⁹⁶ Београ дје по јачини организације и свом утицају био центар устаничког покрета Србије у то време. Партијска организација града била је једна од најјачих у земљи и бројала је преко 600 чланова. Радило се у седам рејонских комитета. Београд је био седиште не само Покрајинског него и Централног комитета КПЈ, који су непосредно руководили делатношћу Месног комитета.⁹⁷ Ђуро Стругар је један од главних организатора покрета отпора у Београду. По подацима које срећемо у литератури, као и по неким изјавама његових другова, одговарао је за рад по војној линији. Те податке није лако потврдити, но не бисмо могли ни да их одбацимо као нетачне. Судећи по томе што је учествовао у стварању ударних оружаних група у мају,⁹⁸ што је руководио прикупљањем оружја, санитетског материјала и пребацивањем људи у Космајски партизански одред, који је стварао Месни комитет Партије,⁹⁹ Ђуро је могао да буде једна од оних личности у партијском руководству које су имале као не-

⁹⁶ ИАБ, 4202/МГ—5681; из сећања Александра Ранковића, стр. 63. Према сећању Благоја Нешковића, Александар Ранковић је отишао за Загреб у марту 1941. године, а вратио се у Београд у мају (ИАБ, 19250/МГ—V—27, стр. 34).

⁹⁷ Др Јован Марјановић, *Београд*, стр. 94; ИАБ, 4202/МГ—5681; из сећања Александра Ранковића, стр. 65—71; НИИ, 4. VII 1954. Интервју са Спасенијом Бабовић. Према сећању Благоја Нешковића, у Београду је у априлу 1941. било око 200 чланова КПЈ, а у јуну око 500 (ИАБ, 1250/МГ—V—27, стр. 33). Чланови МК КПЈ за Београд од маја до септембра 1941. били су: Милош Матијевић-Мрша, секретар МК, Вукица Митровић, Ђуро Стругар, Воја Лековић, Лука Шунка, секретар МК СКОЈ-а, Душан Грубач, Саво Стијепић, „Трамвајац“, (ИАБ, састав Месног комитета и рејонских комитета КПЈ у Београду од маја 1941. до октобра 1943. године. Реконструкција је дата од стране Чедо Ђурђевића Историјском архиву Београда, марта 1971, стр. 1).

⁹⁸ Ђорђе Пиљевић, н. д., стр. 62.

⁹⁹ ИАБ, 1250/МГ—V—27. Из сећања Благоја Нешковића, стр. 41—42.

посредно задужење рад по војној линији.¹⁰⁰ Према сећању Блажа Јанковића, Филип Кљајић и Ђуро Стругар једном су му у јуну предложили да иде на Космај да би обучавао омладинце руковању оружјем, пошто је Блажо био резервни официр. Познато је и то да је у септембру као члан Окружног комитета по директиви Партије заједно са секретаром ПК Скоја Љубинком Милосављевић посетио Космајски партизански одред.¹⁰¹

Као члан Покрајинског комитета, Ђуро Стругар је присуствовао седници ПК КПЈ за Србију, одржаној одмах после састанка Политбироа ЦК КПЈ од 22. јуна 1941. Седница Покрајинског комитета одржана 23. јуна у једном од партијских станова, у Шуматовачкој улици број 30. На њој су били размотрени конкретни задаци комуниста у Србији у вези са припремама за устанак, посебно организација прикупљање оружја, одеће, санитарског материјала, стварање оружаних одреда.¹⁰² Ђуро је био непосредно повезан са Покрајинским комитетом Скоја и преко његовог секретара Љубинке Милосављевић одржавао је везе са Месним комитетом Скоја и руководио његовим радом. О томе сведоче изјаве дате у полицији приликом провале МК Скоја у септембру и октобру 1941. године од стране неких чланова скојевског руководства у Београду. Према подацима секретара МК Скоја Луке Шунке, он се састајао са Ђуrom Стругаром неколико пута током августа и септембра. Подносио је Ђуру извештаје о раду Месног комитета Скоја, а од њега је добијао директиве за

¹⁰⁰ Др Јован Марјановић, *Београд*, стр. 171—172; Ђорђе Пиљевић, н. д., стр. 62. По сећању Александра Ранковића, Ђуро није био члан војне комисије, „али је радио по тој линији нарочито када смо се оријентисали на стварање војних десетина“. (Из писменог одговора Александра Ранковића, стр. 4). Владимир Дедијер је у свом *Дневнику* од 26. VII записао да се тог дана срео са А. Ранковићем и Стругаром. Ђуро је довео са собом официра Павка Илића, који је са Дедијером пошао у партизане. (*Дневник*, књ. I, стр. 23); ИАБ, Фонд Управа града Београда (у даљем тексту: Фонд УГБ), Одељење Специјалне полиције (у даљем тексту: ОСП), IV—Q—182/13. Записник о саслушању Луке Шунке у Спец. полицији. Из тог записника сазнајемо да је Ђуро на састанку МК КПЈ за Београд одржаном крајем јула иступио са саопштењем о ангажовању чланства на активизацији акција саботаже, паљењу аутомобила, жита, хране намењене немачким окупаторима.

¹⁰¹ Драгослав Марковић, тада заменик политичког комесара Космајског одреда, у својим сећањима наводи да су у септембру 1941. Ђуро Стругар и Љубинка Милосављевић долазили као чланови Окружног комитета КПЈ у одред. *Сећање на партијски рад и оружану борбу на Космају. Четрдесет година. Зборник сећања активиста Југословенског револуционарног радничког покрета 1941—1945*, књ. 5, Београд, 1961, стр. 67.) Милица Сарић-Вукмановић спомиње да јој је Ђуро у септембру причао о свом боравку у Космајском партизанском одреду и са усхићењем говорио о томе како је дивно борити се са пушком у руци на слободи (ИАБ, 4150/МГ—546, стр. 35).

¹⁰² ИАБ, 4202/МГ—5681. Из сећања Александра Ранковића, стр. 63.

рад.¹⁰³ О састанцима са Ђуrom Стругаром као чланом МК КПЈ дао је податке у полицији и Душан Грубач, члан МК Скоја.¹⁰⁴

Поред непосредног рада у Покрајинском, Окружном и Месном комитету КПЈ, Стругар је као члан МК руководио делатношћу трећег рејонског комитета КПЈ. По подацима члана руководства тог комитета Јанка Винчића, Ђуро је сазивао седнице комитета, које су одржаване сваке недеље, давао инструкције о раду члановима комитета Јелени Тетковић, Бранку Глеђи, Јанку Винчићу, ангажовао их за различите акције.¹⁰⁵

Појединим комунистима у свом рејону лично је наређивао да се склоне из Београда, давао оцене о њиховом раду и проверавао тај рад.¹⁰⁶ Једно време, у августу, после неуспелог покушаја да се онемогући говор Димитрија Љотића на радију, Ђуро је преузео да руководи рејоном после распуштања рејонског комитета од стране партијског руководства, и две недеље је лично представљао цео комитет, све док није формирао нови.¹⁰⁷

Ђуро је у стану Блажа Јанковића, у Улици, престолонаследника Петра 93 (сада Улица Максима Горког), неколико пута одржао састанке Месног комитета КПЈ за Београд, а очи Блажовог одласка за Црну Гору довео је у стан Матијевића и Загу Јовановић да ту станују.¹⁰⁸ Блажо Јанковић се добро сећа растанка са Ђуrom 6. јула, када су се последњи пут видели стари другови и пријатељи, саборци и партијски радници. Тог дана су дуго разговарали. Ђуро је дао Блажу нешто новца и писмо за родитеље. „При растанку“, пише Блажо Јанковић у својим сећањима, „Ђуро ме је испратио до Славије, и, сећам се, као да је јуче било, рекао ми: „Ти си, Бајо, срећан човек, иде шу војску, да са пушком ослобађаш земљу и народ и да се као победник вратиш у Београд, а ја остајем овде, да негде и без замене погинем од ових изрода. Иди, био ти срећан пут и поздрави тамо све наше! Пољубили смо се и са сузама растали да се више никада не видимо“.¹⁰⁹

¹⁰³ ИАБ, Фонд УГБ. ОСП. IV—Q—192/13. Записник о саслушању Луке Шунке.

¹⁰⁴ ИАБ, Фонд УГБ. ОСП. IV—Q—182/1. Записник о саслушању Душана Грубача, столарског радника, у Одељењу Спец. полиције УГБ 1. X 1941.

¹⁰⁵ ИАБ, МГ—VIII—449; из изјаве Јанка Винчића. Према сећању Благоја Нешковића, у III ПК били су чланови: Воја Илић. Јелена Тетковић, Дора Фрајденберг, Миша Стојановић, Стеван Јовичић, Сава Алексић и Јанко Винчић (ИАБ—1250/МГ—V—27, с. 41).

ИАБ, Фонд УГБ. ОСП. IV—Q—73/323. Записник о саслушању Глеђе Бранка у Спец. полицији УГБ, рађен 15. јуна 1942, стр. 283; ИАБ, Фонд УГБ, ОСП. IV—Q—94/27. Записник о саслушању Војислава Илића и Спец. полицији УГБ (окумент без датума).

¹⁰⁷ ИАБ, Фонд УГБ. ОСП. IV—Q—73/323. Записник о саслушању Глеђе Бранка у Спец. полицији УГБ, рађен је 15. јуна 1942, стр. 283; ИАБ, фонд УГБ, ОСП. IV—Q—94/27. Записник о саслушању Војислава Илића у Спец. полицији УГБ (документ без датума).

¹⁰⁸ Из разговора са Блажом Јанковићем; Блажо Јанковић, Сећање из рада на партијској техници пре рата (рукопис), стр. 96.

¹⁰⁹ Блажо Јанковић, Сећање из рада на партијској техници пре рата (рукопис), стр. 101—102.

Као члан партијског руководства, поред низа задужења, Стругар је радио и на специјалној линији. Један од задатака по тој линији била је веза са Јанком Јанковићем, шефом картотеке комунистичког одсека Специјалне полиције Управе града Београда, који је од почетка рата био повезан са КПЈ. Јанко Јанковић је саопштавао Партији податке од непроцењиве вредности за партијску организацију Београда, спречавао хапшења на тај начин што је саопштавао о припреманим рацијама, блокадама појединих рејона града од стране Гестапоа и полиције, слао материјале о хапшењима и о држању илегалца на саслушањима, снабдевао покрет исправама и бланко-пријавама које су коришћене у илегалном раду.¹¹⁰ До септембра 1941. везу са Јанком Јанковићем одржавала је члан ПК КПЈ Спасенија Бабовић, а од краја августа или почетка септембра то је чинио Ђуро Стругар.¹¹¹

Други специјални задатак било је учешће у преговорима које је партијска организација Београда водила са представницима четничких организација и грађанским политичарима у августу и септембру 1941. године у циљу уједињавања снага у борби против окупатора. Ђуро Стругар је, као један од руководиоца НОП у Београду и веома поверљива личност, био учесник тих преговора. О томе налазимо податке у извештају секретара ПК за Србију Александра Ранковића другу Титу од 11. септембра 1941.¹¹² Ђуро је био од велике користи у тим преговорима, јер је познавао београдске политичаре, јавне раднике и више лица из редова интелегенције.¹¹³

О Ђуровом учешћу у тим преговорима сведочи и изјава Радослава Паљића у полицији 26. јула 1942. Према тој изјави, члан МК Скоја у Београду Марко Никезић упознао је Паљића са Стругаром, кога је Паљић морао да повеже са својим рођаком Миланом Јовановићем, чланом четничке организације. Паљић је на саслушању тврдио да је Ђуро повезао са тим рођаком и да је Ђуро Стругар у име КПЈ водио преговоре преко његовог рођака.¹¹⁴

¹¹⁰ ИАБ, 1250/МГ—V—27. Из сећања Благоја Нешковића, стр. 48, 56. Види о Јанку Јанковићу: Тошо Тошовски, „Ако је Јанко Јанковић југословенски Абел?“ „Вечерње новости“ (објављено је у тридесет наставака од 15. X до 19. XI 1966).

¹¹¹ Спасенија Бабовић је по одлуци ПК КПЈ успоставила везу са Јанком Јанковићем, према њеном сећању, у мају или у јуну 1941. Она је два-три месеца одржавала контакте са Јанковићем. Када је дошла одлука да оде на терен, Цана Бабовић је предала ту везу Ђуру Стругару, упознала га са Јанком Јанковићем, са којим је Ђуро постао присан друг. Цана Бабовић је у разговору 4. марта 1971. рекла да је Ђуро преузео везу са Јанком Јанковићем крајем августа или почетком септембра. Према сећањима Јанкове сестре Босилке Ђорђевић, Ђуро се састајао с Јанком у њеној кући у Улици Веле Нигринове, број 5. (ИАБ МГ—XL—409. Из сећања Босилке Ђорђевић, стр. 3, ИАБ, МГ—V—27; из сећања Благоја Нешковића, стр. 48 (рукопис).

¹¹² Зборник докумената и података о народноослободилачком рату југословенских народа, Београд 1952, том I, књ. 2, док. бр. 34, стр. 126—128; др Јован Марјановић, Устанак... стр. 203—204; др Јован Марјановић, Београд, стр. 156; ИАБ, МГ—V—27. Из сећања Благоја Нешковића, стр. 60.

¹¹³ Из писменог одговора Александра Ранковића, стр. 4.

Позната је улога коју је Ђуро Стругар имао у акцији спасавања из болнице члана Политбироа ЦК КПЈ и секретара Покрајинског комитета КПЈ за Србију Александра Ранковића, његово учешће у разради плана те акције и ангажовање омладинаца ради њеног остварења.¹¹⁵ Приликом хапшења Ранковића, агенти су у његовој белешци нашли Ђурово име под псеудонимом „Плави Монтенегро“ и покушавали су да сазнају ко се скрива под тим псеудонимом и каква је његова улога.¹¹⁶ Илегални услови рада налагали су да Ђуро често мења место становања, да буде веома опрезан. После повратка у Београд живео је у Новопазарској улици. Према сећању Милице Сарић-Вукмановић, у њиховом стану на Пашином брду крили су се једно време Давид Пајић и Јелена Ђетковић, а у самом стану су проверавали исправност запаљивог материјала за бомбе, које је правио инжењер Јаза Симић.¹¹⁷ На адресу Милице Сарић и Ђура Стругара у Новопазарској улици делегат ЦК КПЈ Светозар Вукмановић слао је из Сарајева извештаје за друга Тита током августа и септембра. Те извештаје је слао преко Срба комуниста, који су се склањали у Србију од усташког терора.¹¹⁸

После хапшења Александра Ранковића, Ђуро и Милица су се преселили у Раковицу, код Миличине сестре. После тога су становали одвојено. Ђуро је становао час на Чубури, час на Пашином брду, час на Врачару, успевајући тако да избегне полицијске блокаде и хапшење.¹¹⁹

Делатност Ђура Стругара, као и месних комитета КПЈ и Скоја за Београд, прекинута је у другој половини септембра 1941. године. Почетком августа у Војводини је ухваћен члан ЦК Скоја Ратко Митровић, који је издао делатност партијског руководства Србије и Београда, одао имена чланова Покрајинског и Месног комитета КПЈ и Скоја. Међу члановима партијских форума навео је и име Ђура Стругара.¹²⁰ Полиција је трагала за Ђуром још

¹¹⁴ ИАБ, Фонд УГБ, ОСП, IV—Q—196. Записник о саслушању Паљића Радосава, рађен 26. VI 1942. у одељењу Специјалне полиције УГБ, стр. 14.

¹¹⁵ Спасенија Бабовић, н. д., стр. 44—52; Цана Бабовић, *Из првих дана народноослободилачке борбе*, 36. Устанак народа Југославије, Београд 1962, књ. I, стр. 22—27, 29—35.

¹¹⁶ Владимир Дедијер, *Јосип Броз Тито*, стр. 303. Дедијер наводи сећања Александра Ранковића о његовом хапшењу и саслушању.

¹¹⁷ Из разговора са Милицом Сарић-Вукмановић.

¹¹⁸ Из разговора са Светозаром Вукмановићем-Темпом. Послао је том приликом 4 или 5 извештаја у Новопазарску улицу.

¹¹⁹ Из разговора са Милицом Сарић-Вукмановић.

¹²⁰ ИАБ, Фонд УГБ, ОСП, IV—Q—1/36. Записник о саслушању Ратка Митровића, дипломираног правника из Београда, рађен 10. IX 1941. у одељењу Специјалне полиције УГБ. У извештају војно-управног команданта Србије од 2. октобра 1941. саопштава се да је у Београду ухапшено 49 комуниста, да су том приликом ухапшени секретар Месног комитета Комунистичке партије Милош Матијевић-Мрша и секретар МК Скоја Лука Шунка.

средином јула. Одељење Специјалне полиције Управе града Београда послало је Одељењу за државну заштиту Министарства унутрашњих послова 18. јула списак у коме је било наведено стотину имена комуниста, са кратким описом њихове делатности, „које потражује, ради хапшења“, с молбом да Министарство посебним „расписом пошаље свим полицијским властима у земљи, ради знања и трагања за истима, с тим да се у случају проналаска ухапсе и одмах спроведу овој Управи на даљу надлежност“.¹²¹ Поред имена познатих комуниста, као што су Рајко Јовановић, Никола Груловић, Лазар Лилић, Војо Николић, Милош Минић, Чедомир Миндеровић и други, стајало је и име Ђура Стругара. О њему је писало „Привођен и хапшен више пута због комунистичке пропаганде и учешћа у нередима и демонстрацијама“.¹²² До провале Ратка Митровића полицији није полазило за руком да Ђура ухапси, али је издајство допринело да у руке полиције крајем септембра и почетком октобра падне цео Месни комитет КПЈ за град Београд, део Месног комитета Скоја и неколико чланова Покрајинског комитета КПЈ Србије.¹²³ Тада је ухапшен и Ђуро Стругар.

У вези са његовим хапшењем постоји низ верзија о узроку и времену када се одиграло. По једној, Ђуро је ухапшен у септембру. Наводи се чак и датум — 22. септембар.¹²⁴ По другој, ухапшен је у октобру, после хапшења Вукице Митровић и погибије Давида Пајића, као и хапшења Милоша Матијевића.¹²⁵ Ова вер-

¹²¹ ИАБ. Фонд УГБ. ОСП. 580/D—XIX—801. Док. бр. 506.

¹²² Исто. Списак комуниста које тражи ради хапшења Управа града Београда. Чланови МК Ђуро Стругар, Душан Грубач, Вукица Митровић, Саво Стјепић (Др Венцеслав Глишић, н. д., стр. 69—70).

¹²³ НИИ, 4. VII 1954. Интервју Цане Бабовић. У интервјуу је изјавила да је преко „нашег човека“ (Јанко Јанковић) у Специјалној полицији „добила записник саслушања Ратка Митровића“. Према сећању Благоја Нешковића, у септембру су сазнали за хапшење Р. Митровића преко Јанка Јанковића. (ИАБ, 1250/МГ—V—27, с. 56.) Поводом успеха постигнутог после те издаје крајем септембра Управа града Београда у извештају Министарству унутрашњих послова саопштава да је током 15 дана „вођено укупно 35 важних истрага по делима комунистичке пропаганде, саботаже и припреме експлозивних машина“, да је „пронађено и ухапшено више познатих и осуђиваних комуниста“, а међу њима се налази неколико функционера виших партијских форума који су у Београду и ван Београда боравили илегално и узимли учешћа у свим акцијама „које су у последње време илегално вођене“ и да је „извршена детаљна и свестрана акција у више махова по разним деловима града Београда у циљу проналаска сумњивих лица. Ове рације су показале добар резултат...“ (Архив Војноисторијског института, (Архив Војноисторијског института, (У даљем тексту: АВИИ). Фонд Недићеве владе, к.20а, р. бр. 2/3—1. Периодичан извештај о пословном раду од 12. до 26. септембра 1941. УГБ, бр. 266 од 27. IX 1941).

¹²⁴ *Зборник народних хероја Југославије*, стр. 754, *Народни хероји Србије*, стр. 34; *Војна енциклопедија*, стр. 291; ИРПС, Фонд Биографије; Даница Аксентијевић, н. д., стр. 6; Тошо Тошковски, *Хапшење Ђуре Стругара*, *Вечерње новости*, 27. XI 1966; Благоје Мирјанић у чланку „Белешке о Београду за време рата 1941. године“ пише да је Ђуро Стругар ухапшен у августу (Годишњак града. Београда, књ. VII, Београд 1956, стр. 489).

зија се заснива на извештају о рду комуниста који је управник града Београда Драгомир Јовановић улутлио вишем СС фиреру др Шредеру 4. јануара 1942. и у којем стоји да је адвокатски приправник Ђуро Стругар „ухваћен у октобру 1941. године у Београду“.¹²⁶ Овај податак треба примити с резервом, као, уосталом, и друге. Тако је квислиншка „Обнова“ 24. марта 1942, обавештавајући јавност о томе како је пао Месни комитет КПЈ за Београд у јесен 1941. године, користећи се при том и полицијским документима, писала је да Ђуро Стругар ухапшен 30. септембра, после хапшења члана МК Скоја Душана Грубача 29. септембра. Истовремено, „Обнова“ саопштава да се пре пада МК „секретар Месног комитета Ђуро Стругар већ налазио у затвору, за време док су остали били на слободи, и полиција није знала кога држи у својим ћелијама, После хапшења комуниста дознало се и то, пошто су похватани чланови Комитета одмах све признали“ Ни тај податак није тачан. Душан Грубач је ухапшен 1. октобра и није могао, према сећању Благоја Нешковића, које се налази у Историјском архиву Београда, да изда Ђура, пошто је пао после њега.¹²⁷ У покушају да утврдимо веродостојне податке, дошли смо, упоређујући грађу до закључка да је Ђуро Стругар највероватније ухапшен 22. септембра, у сваком случају пре пада Вукице Митровић, Милоша Матијевића и Душана Грубача.¹²⁸ У вези с тим неопходно је указати и на чињеницу да Ђуро Стругар није постао секретар Месног комитета у октобру,¹²⁹ када је формирано привремено партијско руководство, него у септембру, тј. пре, а не

¹²⁵ Др Јован Марјановић, *Београд*, стр. 168. Аутор саопштава да су 1. октобра ухапшени Вукица Митровић Давид Пајић, затим Милош Матијевић, а „неколико дана касније Ђуро Стругар је улетео у полицијску заседу и такође био ухваћен“. По подацима Одељења Специјалне полиције Управе града Београда, Милош Матијевић је ухапшен ноћу 28. септембра у свом стану у Улици Војводе Ваћевића у Малом мокром лугу. Вукицу Митровић и Давида Пајића напала је 1. октобра полиција у Виноградској улици, где је на место састанка заказаног тог дана полицију довео Душан Грубач. Том приликом Давид Пајић је убијен, а Вукица Митровић рањена и ухваћена (ИАБ, Фонд УГБ, ОСП. IV—Q—182/8. Реферат поднадзорника полицијских агената УГБ Одељења Спец. полиције УГБ од 28. IX 1941; исто, IV—Q—182/14. Реферат надзорника полицијских агената УГБ одељења Специјалне полиције УГБ од 1. X 1941).

¹²⁶ ИАБ, Фонд УГБ. ОСП. 353/D—XI—493. Стр. ПОВ. П Бр. 35. од 4. I 1942. У документу се наводи да је Ђуро Стругар члан Окружног комитета КПЈ за Београд, стр. 31.

¹²⁷ ИАБ, 12501 МГ—V—27. Из сећања Благоја Нешковића, стр. 44; ИАБ, Фонд УГБ, ОСП. IV—Q—182/1. Из записника о саслушању Душана Грубача. У записнику стоји да је ухапшен 1. октобра 1941. „Обнова“ тврди да је ухапшен 29. IX 1941 („Обнова“, 24. III 1942).

¹²⁸ Милица Сарић-Вукмановић је саопштила да се са Ђуром састала тог дана када је ухапшен, јер су се сликали за нове легитимације. Сутрадан су морали да се састану, али Ђуро тог дана, 23. септембра, није дошао, мада је увек био веома тачан. Касније јој је Вукица Митровић саопштила да је Ђуро ухапшен (из разговора са Милицом Сарић-Вукмановић, ИАБ, 415/МГ—546. Из сећања Милице Сарић-Вукмановић, стр. 34—35).

¹²⁹ Др Јован Марјановић, *Београд*, стр. 191.

после хапшења. Одлуку о његовом постављању за секретара МК спровела је члан ПК Спасенија Бабовић, која је, према властитом сећању, још током лета 1941. године поставила питање о томе да Ђуро преузме дужност секретара уместо Милоша Матијевића, да је Ђуро Стругар непосредно пре хапшења био постављен за секретара МК.¹³⁰

Сами ток хапшења описан је мање-више тачно, мада у тим написима налазимо и неке нетачности,¹³¹ које се могу отклонити једним документом, тј. партијским саслушањем секретара рејонског комитета Лајоша Јоа, који је био присутан самом хапшењу, мада га је лично избегао.¹³² Према саопштењу Лајоша Јоа пред партијском комисијом, Ђуро Стругар му је заказао састанак у близини партијског стана у коме је становао Давид Пајић и где се раније састајао Месни комитет. Тај стан се налазио у Улици Грчића Миленка број 88 и звао се „Канцеларија Месног комитета“.¹³³ Када је Ђуро Стругар заказао састанак Лајошу Јоу, полицији је већ био познат тај стан. Она је тамо поставила заседу и држала је под присмотром и околне улице. Ђуро или није знао за заседу, или се можда надао да неће бити препознат, а био је увек веома тачан и држао се заказног времена кад је у питању састанак на одређеном месту.¹³⁴ Лајош Јо је, како сам изјављује, после хапшења Ненада Паренте преузео привремено руководство рејоном и имао је везу са Ђуром Стругаром. На дан Ђуровог пада имао је у 18 сати заказан састанак са њим у Улици Грчића Миленка. Они су се састали и, шетајући улицом, договорали се о даљем раду. Изненада су им пришла два агента и затражила Ђуру легитимацију. Један од агената је био Бранислав Грковић, који је Ђура познавао од раније.¹³⁵ Он је, по изјави Лајоша Јоа, „необично пажљиво посматрао“ Ђурове исправе и затим му рекао да га однекуд познаје, да је Ђуро ожењен и да га је легитимисао на Каленићевом гувну. Ђуро је све то одрицао, али је Грковић био

¹³⁰ Из разговора са Спасенијом Бабовић.

¹³¹ Једни наводе да је ухапшен при покушају пребацивања на слободну територију (Војна енциклопедија, стр. 291), други да је пао у времену када је ишао на састанак (Драган Марковић, Забрањени живот... , стр. 30), а трећи да је ухапшен на самом састанку, пошто су га агенти познали (36. народних хероја Југославије, стр. 754; Благоје Мирјанић, н. д., стр. 489; Тошо Тошковић, н. д.).

¹³² ИАБ, Фонд УГБ, ОСП. D—XL—1458. Саслушање Лајоша Јоа о хапшењу Ђура Стругара (документ без датума) Према сећању Благоја Нешковића, Лајош Јо је 1941. побегао без његовог знања у Бачку. Био је ухапшен од стране Мађара и одведен у Будимпешту, где је осуђен на смрт. Казна није извршена и Лајош Јо је остао у Будимпешти (ИАБ, 1250/МГ — V — 27, с. 43).

¹³³ ИАБ, 12501 МГ—V—27. Из сећања Благоја Нешковића; „Обнова“, 24. III 1942.

¹³⁴ ИАБ, 4150/МГ—516. Из сећања Милице Сарић-Вукмановић, стр. 53.

¹³⁵ ИАБ, Фонд УГБ, ОСП. D—XL—1458. Саслушање Лајоша Јоа. И према сећању Милице Сарић крајем јула или почетком августа један агент је легитимисао њу и Ђура Стругара код Каленића пијаце (из разговора са Милицом Сарић).

упоран, рекавши му да је радио на његовом предмету. Захтевао је да пође са њим и претио да ће га силом натерати да пође у Управу града. Тада је Ђуро покушао да се одвоји од агента: ударио је Грковића у раме и почео да бежи. Агенти су припуцали, трчећи за Ђуром и вичући да је комуниста.¹³⁶ У моменту када је Ђуро, мада рањен у ногу, већ могао да се сакрије иза угла улице, стигли су жандарми, ухватили га, везали и одвели у Специјалну болницу.¹³⁷

Партијска организација је већ истог дана знала да је Ђуро ухваћен. Сутрадан се Спасенија Бабовић састала са Јанком Јанковићем. Нервозан и нерасположен, Јанковић је саопштио Цани Бабовић да је ухапшен Ђуро Стругар. Она му је рекла да се не плаши, јер је сигурна да ће се Ђуро добро држати. Тада јој је Јанко Јанковић саопштио да је, пролазећи кроз собу у којој су мучили Ђура, видео како овај лежи везан на поду, како су га страшно тукли и да је, кад је, приметио Јанка, рекао агентима: „Пси једни, знам много, али вам ништа нећу рећи“. Цана Бабовић оповргава извесне наводе у неким написима да је Јанко Јанковић предложио Ђуру да бежи и да су планирали његово бекство. Пошто то није било могуће извести, нису ни могли планирати такав подухват.¹³⁸ Ђура су мучили у затвору Гестапоа у Александровој улици број 5.¹³⁹ Био је толико испребијан да није могао стајати на ногама. Један од затвореника који је Ђура познавао са Универзитета сећа се да је једне ноћи чуо шкирпу врата и видео Ђура како је „ишао на лактовима и коленима“ „Чуо сам његов пригушен јаук и стењање“, пише он.¹⁴⁰ На ударце и мучења Ђуро је одговарао презривим ћутањем, не признавши ни како се зове, мада је полиција знала кога држи у својим рукама. У новинским написима се наводи записник из досијеа Специјалне полиције у коме се каже да „Комунистички члан Ђуро Стругар, адвокатски приправник, ништа није признао“.¹⁴¹ Међутим, нисмо успели да пронађемо Ђуров досије, мада се материјал Специјалне полиције налази у Историјском архиву Београда. Међу њима нема предмета Ђура Стругара.

Нисмо успели да сазнамо ни где је убијен Стругар, да ли је стрељан или је умро од мучења.¹⁴² Низ комуниста ухапшених

¹³⁶ ИАВ, Фонд УГВ. ОСП, D—XL—1458. Саслушање Лајоша Јоа.

¹³⁷ Тошо Тошковски, *Хапшење Ђура Стругара*, Комунист, 15. X 1959.

¹³⁸ Из разговора са Спасенијом Бабовић.

¹³⁹ Др Венцеслав Глишић, *Терор и злочини*, стр. 71.

¹⁴⁰ ИАВ, МГ—X—606. Из сећања Милована Матића и Вјекослава Никића, стр. 10.

¹⁴¹ Тошо Тошковски, н. д., Драган Марковић, н. д., стр. 31; Комунист, 15. X 1959.

¹⁴² Драган Марковић у књизи *Забрањени живот* (Београд 1941—1944), на стр. 31. саопштава да је Ђуро Стругар по наређењу Управе града Београда стрељан у Јајинцима. У напису „Комуниста“ од 15. X 1959. наводи се да је Ђуро „умро у највећим мукама у злогласној београдској Главњачи“.

крајем септембра и почетком октобра 1941. године, међу којима и Вукица Митровић, Милош Матијевић, Лука Шунка и други, спроведени су у логор на Бањицу и тамо 17. децембра исте године стрељани.¹⁴³ Име Ђура Стругара нисмо нашли међу комунистима доведеним и стрељаним на Бањици.¹⁴⁴ Када су после рата саслушавани ратни злочинци и издајници Драгомир Јовановић, бивши управник града Београда и шеф Српске државне безбедности, и шеф IV комунистичког одсека Управе града Београда Божидар Бећаревић, обојици су постављена питања и у вези с хапшењем и убиством Ђура Стругара Драги Јовановић, на питање иследника шта зна о раду Ђура Стругара и Вукице Митровић, одговорио је да је чуо за њихова имена, али да не зна како су пали и каква им је судбина. На иследничково инсистирање да се сети, Јовановић је одговорио: „Судбина им је извесна, знам да су стрељани, али када и којом приликом, не знам“.¹⁴⁵ Бећаревић је, када му је показан списак комуниста умрлих од мучења у затвору Специјалне полиције, с не мањим цинизмом изјавио да су били тучени Милош Матијевић, Ђуро Стругар, Јелена Ђетковић и Лепа Стаменковић, али да нико од њих није умро под батинама, већ су упућени у логор, „где су неки стрељани“.¹⁴⁶

Ђуро Стругар је херојским држањем и полицији доказао своју приврженост делу коме је посветио живот, доказао да је био не само добар комуниста и револуционар него и храбар и неустрашив борац, који је издржао мучења и није одао своје другове и организацију, презревши смрт. Његово хапшење је било једно од првих тих тмурних септембарских дана 1941. године. Његова смрт, као и хапшење чланова месних комитета КПЈ и Скоја Београда, представљали су велики губитак за целу Партију и народноослободилачки покрет. Оцењујући тај губитак друг Ти-

¹⁴³ ИАБ, Фонд Бањички логор, III књига личних података притвореника концентрационог логора од бр. 1971. до 3418а, 10. XII 26. XII 1941. У књизи је Милош Матијевић заведен под бројем 2071, Вукица Митровић под бројем 2064, Павле Лабат под бројем 2069, Душан Грубач под бројем 2070, Лука Шунка под бројем 2073, Сава Стјепић под бројем 2081, Марија Рачки под бројем 2063, Божидар Стаменковић под бројем 2081 (стр. 18—23). Решењем шефа Одељења Специјалне полиције Управе града Београда по наредби управника сви напред наведени комунисти су; „као опасни по јавни ред и безбедност у земљи“, отправљени у логор на Бањицу, 16. децембра 1941. и стрељани 17. децембра исте године. (ИАБ, Фонд УГБ, ОСП. 3393/S—XXХIЦ—1278. Решење је бр. 4328. од 16. XII 1941.).

¹⁴⁴ Према речима Милице Сарић, почетком новембра 1941. године, трагајући „а Ђуром Стругаром, она је однела ствари у бањички логор. Кроз недељу дана њој су у управи логора рекли да Ђуро Стругар није на Бањици, јер је већ депортован за Немачку. У то време је то значило да више није жив. (Из разговора са Милицом Сарић.)

¹⁴⁵ АВИИ, Фонд Недићеве владе, к. р. бр. 19/7. Записник саслушања Драгомира Драгог Јовановића, бившег управника града Београда, председника Београдске општине, изванредног владиног комесара за град Београд и шефа Српске државне безбедности. Рађено од 24. јуна. 1945. до 20. августа 1945.

¹⁴⁶ Драган Марковић, н. д., стр. 156.

то, у писму упућеном 19. октобра 1941. члановима ПК КПЈ Србије Спасенији Бабовић и Благоју Нешковићу, каже: „Несумњиво, последњи удари које нам је нанео непријатељ у Београду представљају за нашу Партију, а нарочито за организацију у Србији, тешке и ненадокнадиве губитке. Страшна је помисао о нестанку толиког броја наших најбољих руководилаца, заправо у борби прекаљених и Партији најоданијих другова. Мрски злочинци ставили су нас од оних који су сачињавали темељ наше организације у Србији. То искуство, тако скупо плаћено, морамо искористити у нашем даљем раду.“¹⁴⁷ О Ђуру Стругару, његовом револуционарном путу и херојској смрти писао је „Борба“ од 28. новембра 1942. у чланку Радована Зоговића „Ђуро Стругар“. У њему је писало: „Ђуро Стругар је био један од ријетких људи у којима су човјек и комуниста сливени без остатка, сједињени и узајамно оплођени“, који је, када се нашао лицем у лице с непријатељем у београдској полицији, „одлучно стао пред непријатеља, свјестан да га мора побиједити — јунаштвом и ћутањем, животом или смрћу. И умро је, побједивши својим херојством издајнике и издају, побједивши својом смрћу њемачке крвнике, презревши издајнике — од професионалног крвника Вујковића до провокатора Ратка Митровића“. У жеку најжешћих борби са окупатором и домаћим издајницима, Партија је саопштила народу о смрти Ђура Стругара, о његовом хероизму и неустрашивости. Касније је Покрајински комитет КПЈ за Србију у извештају ЦК КПЈ поново потврдио херојско држање у полицији Ђура Стругара, Вукице Митровић, Јанка Лисјака, Лепе Стаменковић и других комуниста, посебно указавши на то да „су без мрље“, да „ни слова нису рекли, чак ни своја имена“.¹⁴⁸

На дан победе антихитлеровских сила над фашистичком Немачком, 9. маја 1945. Ђуро Стругар је проглашен за народног хероја.¹⁴⁹

Животни пут народног хероја Ђура Стругара представља огледало историје револуционарне борбе генерације чији су први кораци у годинама шестојануарске диктатуре, док јој је зрелост проверена у народноослободилачкој борби и револуцији. Живот и делатност Ђура Стругара слични су животу и делатности многих његових сабораца и другова, чије су способности и младалачки елан били посвећени борби и уграђени у темеље револуције. Ђуро је међу својим друговима био један од најбољих прегалаца и радника, скроман и одан борац, неуморан и срчан ре-

¹⁴⁷ ИРПС, 0875, Титово писмо Пелагији -- Михајлу.

¹⁴⁸ ИАБ, Фонд УГБ, ОСП. D—IV—218. Извештај ПК Србије ЦК КПЈ од јуна 1943. године. „Глас јединственог народноослободилачког фронта Србије“, у броју за јануар—фебруар 1943. године, у напису „Светли гробови“, наводи име Ђура Стругара, поред имена Милоша Матијевића, Вукице Митровић и више десетина имена погинулих илегалца и бораца као имена народних хероја.

¹⁴⁹ Зборник народних хероја Југославије, стр. 754.

волуционар-илегалац. Постао је комуниста у најтежим данима првих година диктаторског режима, калио се у студентским немирима 30-тих година, прошавши својеврсну школу револуционарне борбе на Београдском универзитету. Његова делатност је била везана за револуционарну историју Београда и београдске партијске организације, чији је руководилац постао пред сам рат.

Ђуро Стругар је припадао онима који су од раног детињства упознали неправду и сиромаштво, који се нису мирили с таквим стањем и орпеделили се за беспошtedну борбу, поставши свесни и бескомпромисни борци, дајући тој борби не само таленат и способност него и свој живот.